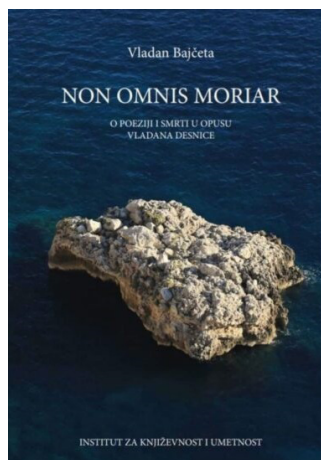

Nemanja Karović

BOLNA PJEGA SMRTI

(Vladan Bajčeta: *Non omnis moriar: o poeziji i smrti u opusu Vladana Desnice*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2022)

Vladan Bajčeta je autor koji se krupnim i sigurnim koracima kreće ka vršnoj tački književnokritičke zrelosti. Reč je, naime, o mladom, a izrazito plodnom tumaču književnosti, čiji se interpretativni naponi – uporedo sa gotovo redovnim praćenjem savremenih tokova srpske poezije i proze – sabiraju oko tri velika literarna imena: Borislava Mihajlovića Mihiza, Vladana Desnice i Slobodana Selenića.

Monografiju o piscu *Autobiografije – o drugima* Bajčeta je pod naslovom *Borislav Mihajlović Mihiz: kritičar i pisac* objavio 2021. godine u Matici srpskoj, da bi potom, pod okriljem pomenute kulturne institucije, kao priređivač učestvovao u objavljivanju Mihizovih *Sabranih dela*. Naredne godine ovaj autor je objavio knjigu *Non omnis moriar*, čiji podnaslov glasi: *O poeziji i smrti u opusu Vladana Desnice*, a zatim u saradnji s Narodnom bibliotekom Srbije, u svojstvu urednika, otpočeo rad na štampanju prvog srpskog izdanja pišćevih *Sabranih dela*. Budući da je krajem 2023. godine svetlost dana ugledala i *Stvaralačka biografija Slobodana Selenića*, koju je Bajčeta vrlo efektno naslovio *Književnost s predumišljajem*, možda bismo mogli – praćeci logiku autorovih dosad pobrojanih knjiga i priređivačko-uredničkih zalaganja – naslutiti da će se u javnosti uskoro obznaniti kako je u pripremi objavljivanje i Selenićevih sabranih dela. Nekoliko prethodnih književnokritički veoma plodonosnih godina kao da su se simbolički zaokružile veću da je, za tekst o knjizi *Vidno polje* Gorana Babića, Vladanu Bajčeti uručena Nagrada „Milan Bogdanović”.

U naslovu knjige posvećene poetskim i tanatološkim aspektima opusa Vladana Desnice susrećemo se s Horacijevim stihom „Non omnis moriar”, na čiju se sadržinu u jednoj svojoj pesmi pozvao pisac *Proljeća Ivana Galeba*. Rečenim stihom se strahoti čovekovog neizbežnog iščeznuća s ovoga sveta odaje dužno poštovanje, ali se izriče i uverenje da iako smrt neminovno dolazi po svoje, ona uvek odlazi samo s onim što joj pripada. Naslovnim iskazom se, dakle, ispoljava osećanje pomirenosti s činjenicom da je čovek veliki dužnik smrti, ali i svetla, i utešna misao da je ljudsko biće, barem za taj nepojmljivi ostatak, veće od svih svojih dugova. Otuda bi se naziv ove knjige mogao razumeti i kao svojevrсна lozinka u kojoj su jezgrovito sabrana svojstva onoga što krasi umetnički senzibilitet Vladana Desnice, ali i književnokritički portret Vladana Bajčete, a to su misao-

no istančane opservacije, melanholični duh i diskretan metafizički optimizam, koji je, i to valja dodati, često prožet osećanjem antropološke rezignacije.

U složenim odnosima koji se uspostavljaju između pisca i kulturnog horizonta kojem pripada, neretko se događa da delo po kojem je neki autor prepoznatljiv postane literarno ostvarenje na koje s vremenom biva recepcijski redukovano. Kao da kultura ponekad, iz različitih razloga, nema dovoljan optički raspon da u sebe prihvati svu širinu vidika koji se u opusu velikog pisca otvaraju. Dovoljno je spomenuti Petra II Petrovića Njegoša, koji je i u kritičkoj i u čitalačkoj svesti dugo svođen na tvorca *Gorskog vijenca*, dok su *Luča mikrokozma* i *Lažni car Šćepan Mali* ostavljani u drugom planu, a njegove pesme smeštane na samu marginu istraživačkog fokusa. Slično bi se, uz sve neophodne ograde, moglo reći i za Vladana Desnicu, uz čije ime su, s valjanim razlogom, neraskidivo vezana *Proljeća Ivana Galeba*, dok su poezija, kao i njegova jedina objavljena drama površno interpretirane, književnokritički olako odbacivane, a češće i od jednog i od drugog: prećutkivane. Otuda se u srcu knjige *Non omnis moriar* Vladana Bajčete nastanila težnja za pravednijim i estetski skrupuloznijim podešavanjem kritičkog objektiva pri sagledavanju Desničinog opusa. Podvrgavajući pesničku zbirku *Slijepac na žalu* detaljnijoj analizi, utvrđujući njene glavne estetske vrednosti, preispitujući uzroke dosadašnje negativne recepcije i sameravajući stihove ovog osobenog poetskog ostvarenja s lirski intoniranim deonicama piščevih prozih dela, autor je pokušao da uputi dublji i obuhvatniji pogled na lepotu i značensku punoću Desničinog književnog pejzaža.

U interpretativnoj vizuri Vladana Bajčete knjiga *Slijepac na žalu* ukazuje se kao delo izuzetne refleksivne kompleksnosti i inventivne slikovitosti, koje zbog dugotrajnog kritičkog nemara do sada nije pouzdano pozicionirano u pripadajućem književnoistorijskom kontekstu. Potanko ispitavši brojne nesporazume koji su se rađali pri susretu tekućih kritičara s pesmama pomenute zbirke, autoru knjige *Non omnis moriar* pošlo je za rukom i da na konkretnim lirskim primerima raskrije glavne odlike Desničinog poetskog bića. Čitalac tako saznaje da nekada uporno spočitavani intelektualizam ne predstavlja odliku koja je Desnicu sredinom pedesetih godina prošlog veka činila anahronim stvaraočem već pre svojstvo što ga je estetski približavalo grupi pesnika poput Vaska Pope ili Miodraga Pavlovića, koji su u ideološki kontrolisanim i poetički nedovoljno slobodnim tokovima savremenog pesništva obavljali duh moderne osećajnosti.

Desnica nije sklon radikalnim avangardnim konceptima, ali nije ni slepi nastavljajući osveštanih lirskih obrazaca, nego pre svega pesnik koji stupa u dijaloški odnos s tradicionalnim oblicima pevanja i nastoji da elemente poetskog nasleđa sagleda u obzorju umetničke vlastitosti. Tako se, recimo, pesmom „Seljani” – gde hronotop sumraka na selu ne predstavlja više spokojem ispunjeni čas uspostavljanja čovekovog jedinstva s prirodom već prostor u kojem ljudska snaga kopni, a mir se pojavljuje tek milošću zaborava – modernistički senzibilitet uvodi u klasičnu idiličnu sliku i istovremeno ispoljava tragično osećanje života. Desničin poetski duh, osetljiv na tanana kretanja u prirodi, a željan metafizičke utehe, skloniji je prepuštanju umirujućim taktovima melanholičnih raspoloženja nego padanju u vatru ironičnih opaski.

Osim što uočava i pobrojava raznorodne poetičke nanose kojima su prožete pesme *Slijepca na žalu* – od antičkih i renesansnih do romantičarskih i modernističkih – a zatim i određuje poziciju koja ovom pesniku pripada u širim književnoistorijskim okvirima

ma, Bajčeta ističe da Desnica nije samo pesnik ideja već i stvaralac epifanijskog nadahnuća, jer se njegova poezija dobrim delom temelji na pomalo mističnom iskustvu naglih spoznajnih trenutaka. Reč je, zaključiće autor, o istinskom poeti, čijoj duhovnoj konstytuciji sasvim pristaje epitet *doctus*, odnosno o stvaraocu koji je do prepoznatljivog lirske glasa dospao usavršavajući izvorni umetnički dar bogatom i raznovrsnom lektinom. Posebnu pažnju Bajčeta je posvetio analizi načina na koje su pojedini Desničini stihovi vaskrsavali u potonjim proznim delima, a zatim i pažljivoj valorizaciji estetskih učinaka koje je proizvodila takva vrsta književnih preobražaja.

Nakon poglavlja u kojem je autorova interpretativna pažnja usmerena na sadržaj *Slijepca na žalu*, sledi i tekstološki deo knjige, kojim je učinjen hvale vredan napor da se ispita sadržina fragmenata drugog, mada neobjavljenog Desničinovog poetskog dela: *Gozbe u poljima*. Radi se o rukopisu zbirke koju je pisac najpre silom nesrećnih prilika izgubio, a potom pokušao da delimično rekonstruiše. Iako narečeno ostvarenje – onakvo kakvim se ukazuje iz sačuvanih fragmenata – nesumnjivo predstavlja pesničku knjigu složenije i strože unutrašnje organizacije, bilo bi ipak preterano označiti ga kao konceptualnu zbirku pesama s obzirom na konotacije koje taj termin danas podrazumeva. Od stepena strukturne koherentnosti važnije je ipak naglasiti da se, zbog dosledno ispoljavanog filozofskog optimizma i duboke zanesenosti panteističkim idejama, slika sveta u *Gozbi u poljima* razlikuje od ostatka autorovog opusa, koji je, kao što je poznato, prožet ambivalentnim metafizičkim konotacijama. Dodajući zbiru analiziranih tekstova i nekoliko zasebnih pesama iz pesnikove zaostavštine, Bajčeta je obelodanio lirske sastave koji dosad nisu bili dostupni javnosti, i pred čitalačkim okom po prvi put raskrio totalitet Desničinovog poetskog rada.

Kao što je podnaslovom knjige *Non omnis moriar* najavljeno, autor neće govoriti samo o poeziji, nego i o smrti. Primitivši da Desnica o ovoj temi drugačije peva nego što pripoveda, Bajčeta se istraživački uputio stazom celovitog sameravanja piščevih poetskih i proznih tanatoloških refleksija, kako bi na još jedan način ispitao smisao *lirike* u koordinatama Desničinovog književnog univerzuma. Autor, recimo, uviđa da delima posredovanim objektivnom instancom ovaj pisac gotovo uvek izražava eminentno pesimističan pogled na svet, dok u tekstovima konstruisanim u subjektivnoj perspektivi do izražaja dolazi poetski sugestivan antropološki i metafizički optimizam.

Pretežan broj Desničinih pripovedaka završava se smrću glavnih, odnosno sporednih junaka, pri čemu je, posredstvom pripovedačeve usredsređenosti na trivijalne razloge stradanja, ljudski nestanak, uprkos imanentnom tragizmu, redovno prikazivan u atmosferi opšte indiferentnosti. Bez obzira na to da li likove od života rastavlja starost, bolest, samoubistvo, egzekucija ili puka slučajnost, svim opisanim momentima ljudskog iščeznuća s obzorja ovoga sveta zajedničko je treperenje nekakve opšte, začudne i utoliko egzistencijalno uznemirujuće – ravnodušnosti. Uverljivo dočaravajući sudbinske časove dolaska smrti, prestanka vitalnih funkcija tela i postupnog rasplinjavanja svesti junaka, Desnica je, zaključuje Bajčeta, izgradio široko zasnovanu pripovednu viziju života, u kojoj smrt liči na bezglasno urušavanje pojedinca, na svojevrsnu imploziju bića bez značajnijeg uticaja na okruženje u kojem se događa.

Sumirajući načine na koje Desnica u svom opusu govori o smrti, Bajčeta ističe da je reč o velikom estetskom i duhovnom rasponu: od *Zimskog ljetovanja* gde je ova tema

prikazana u ozbiljno-smešnom registru, preko *Proljeća Ivana Galeba* na čijim stranicama je sugerisano da se u svesti glavnog junaka postupno kristališe metafizički optimistična misao, pa sve do drame *Ljestve Jakovljeve* ili nedovršenog romana *Pronalazak Athanatika*, u kojima se čitalac susreće sa mračnom i krajnje pesimističnom vizijom o nemogućnosti napuštanja egzistencije. Istrajna interpretativna zaokupiranost tanatološkim aspektima piščevog najznačajnijeg proznog dela Bajčeti je pomogla da, sprežući različite semantičke i poetičke veze između *Proljeća Ivana Galeba* i velikih evropskih romana, kao što su, recimo, *Čarobni breg* Tomasa Mana ili *Vergilijeva smrt* Hermana Broha, dokaže ne samo da je Desnica autentičan izdanak estetsko-filozofske klime visokog modernizma već i da su njegova dela korespondentna s najvišim dometima romaneskne proze evropskog zapada.

Kako kompozicija zasebnih poglavlja, tako i sklop čitave knjige *Non omnis moriar* nesumnjivo svedoče da je autor izuzetno sistematičan tumač književnosti, koji ima dar lakog snalaženja u obimnoj i raznovrsnoj građi, kao i veštinu da – ne razmećući se usko specijalističkim teorijskim znanjima – svoje hermeneutičke i književnoistorijske uvide na prijemčiv način prezentuje čitaocima. Otuda bi se moglo reći da je interpretacijski diskurs Vladana Bajčete oplemenjen odsjajima pripovedačkog talenta. Reč je o kritičaru koji, ne odajući se olakim uopštavanjima, neodmerenim estetskim sudovima niti zavodljivim prizivima slobodnih digresija, ostaje koncentrisan i disciplinovan pri izvođenju svojih osnovnih analitičkih nauma. Književnokritički tekstovi Vladana Bajčete prilično su tačan odraz njegovog ličnog karaktera: promišljeni su i staloženi, ali im ne nedostaje temperamenta i oštine.

Uveravajući čitaoce da se do dubljeg i svestranijeg razumevanja Desničinog opusa može stići ne samo stazom tanatoloških refleksija nego i putem pažljivijeg upoznavanja s njegovim obimom nevelikim, ali dragocenim i poetički veoma znakovitim pesničkim delom, knjiga *Non omnis moriar* pružila je značajan doprinos uvođenju književnoistorijskog reda u stvaralački bogatu i izražajno raznovrsnu literarnu sudbinu Vladana Desnice. Njegovo ukupno delo, kako Bajčeta na samom kraju zaključuje, vrhunski je umetnički izraz svesti da se „umire lako i neumitno, ali i isto takve nade – ponekad možda i slutnje – da se ne umire sasvim”.